

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

המפקד בערבות מואב לפרשת פנחס (ע"פ שעור של הרב תמיר גרנות)

אף שהסמיכות הכרונולוגית מחזקת את דברי רש"י, ההסבר למניין הנוסף הוא לכאורה פשוט יותר: המניין הראשון נעשה בשנה הראשונה או השנייה, מתוך הנחה שעוד מעט ייכנסו בני ישראל לארץ. אחר כך בא חטא המרגלים ועמו גזירת ארבעים השנה, והמניין של פרשת פינחס מתרחש בשנה הארבעים (במדבר כ"ו, סד-סה):

וּבְאֵלֶּה לֹא הָיָה אִישׁ מִמִּקְוֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינַי: כִּי אָמַר ה' לָהֶם מוֹת יָמֹתוֹ בְּמִדְבַּר וְלֹא נֹתֵר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן נֹון..

ממילא יש צורך במפקד חדש לדור החדש, לפני הכניסה לארץ.

אף שממבט ראשון נראית תשובה זו מובנת מאליה, אין היא מספקת, מכיוון שכאשר אנו עוסקים בשאלות של כפילות פרשיות בתורה, יש להבחין בין המישור ההיסטורי לבין המישור הספרותי.

מבחינה היסטורית, הצורך במפקד נוסף בשנה הארבעים בערבות מואב הוא מובן מאליו, אבל מבחינה ספרותית הקושי הוא גדול. כשהתורה נכתבה, חטא המרגלים ותוצאותיו היו ידועים זה מכבר. ולכן האריכות של התורה בתיאור המפקד שנעשה בשנה הראשונה על תוצאותיו היא תמוהה מאוד: הרי ברור שאין לכל נתוני המפקד הללו שום משמעות! כל יוצאי הצבא שנמנו באותו מפקד עתידים למות במדבר, ואיש מהם לא יהיה חלק מצבא ישראל שיילחם בדרך לארץ ובכניסה אליה.

כלומר מנקודת המבט של הנצח הכתוב בתורה, לשם מה האריכות הגדולה - שני פרקים ארוכים בראשית הספר - במסירת נתונים שהפכו לחסרי חשיבות תוך כמה חודשים, עם חטא המרגלים? אם רצתה התורה ללמד שנעשו ההכנות למסע כדבעי, יכלה להסתפק בסיפור עצם עשיית המפקד, ותו לא. ולכן התיאור המפורט של מפקד מדבר סיני אומרת דרשני.

ההבדל המהותי בין שני המפקדים

כדי להשיב על השאלה הנ"ל נתבונן נבחן את שני המניינים על מנת לראות האם המפקד בערבות מואב הוא פשוט מפקד חוזר של בני הדור השני או שהוא מפקד שונה במהותו?

כזכור, נפתח ספר במדבר במניין בני ישראל, ובפרשתנו התורה מספרת על מפקד נוסף.

המפרשים נחלקו ביחס למניין המפקדים שהתפקדו בני ישראל: האם המפקד המתואר בראש הספר היה המפקד השני מאז יציאת מצרים, והוא נוסף על המפקד שעליו ציווה משה רבנו בפרשת כי תשא, או שמא רק מפקד אחד היה, אשר הוזכר תחילה בקיצור ובדרך 'כללי' בספר שמות במסגרת בניין המשכן, (שהרי מחצית השקל שבה נמנו ישראל שימשה בבניין המשכן), ולבסוף הוזכר באריכות בדרך 'פרטי' בספר במדבר, כחלק מההכנה למסע במדבר ולכניסה לארץ.

הסוברים שמפקד אחד הוא הסתמכו על המספר הזהה של המניינים במניינים שבפרשת פקודי ובפרשת במדבר: "שש מאות אלף ושלושת אלפים וחמש מאות וחמישים".

הסוברים ששני מניינים נפרדים המה הסבירו שהמניין הראשון נעשה במחציות השקל ומטרתו הייתה לממן תרומה למשכן, ואילו המניין שבספר במדבר נועד לצורכי הצבא ולא נזכרו בו מחציות השקל כלל.

מכל מקום, לכל הדעות, המניין שבפרשתנו הוא מניין חדש, העומד בפני עצמו (במדבר כ"ו, א-ד):

וַיְהִי אַחֲרֵי הַמִּגְפָּה, וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֱלֶעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: שְׂאוּ אֵת רֹאשׁ כָּל עֵדֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כֹּל יֹצֵא צֶבֶא בְּיִשְׂרָאֵל: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֱלֶעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה פֶּאֶשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיּוֹצֵאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.

שהרי העיתוי (אחרי המגפה), המיקום (ערבות מואב) והמְצוּוִים (משה ואלעזר) מוכיחים שמדובר כאן במניין חדש, וגם המספר הסופי מוכיח כן: "ויהיו פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלושים" (כ"ו, נא) - הפרש של כ-1,800 איש יש בין שני המניינים.

נשאלת השאלה: מדוע נמנו בני ישראל (לפחות) פעמיים, במדבר סיני ובערבות מואב?

רש"י קשר את התשובה לשאלה זו עם הרישא של פס' א - "ויהי אחרי המגפה" - ופירש:

"משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן, והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות".

הארבעים הציווי הוא למנות "לבית אבותם" בלבד. ראייה למשמעותו של הבדל זה ניתן להביא מהפירוט הפנימי של שני המפקדים: במניין הראשון יירשמו בהמשך מס' ה'ראשים' לכל שבט: "במספר שמות לגלגלותם". במניין השני, המאוחר, התורה מסדרת כל שבט לפי משפחותיו ואינה מונה במספר שמות לגלגלותם. כך, למשל, מפורטים בני שבט בנימין במפקד השני:

בְּנֵי בְנִימִן לְמִשְׁפַּחֹתָם - לְבָלַע מִשְׁפַּחַת הַבְּלָעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאֲשֻׁבָּלִי לְאַחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי: לְשִׁפּוֹס מִשְׁפַּחַת הַשּׁוֹפָמִי לְחֹפֶם מִשְׁפַּחַת הַחֹפְמִי: וַיְהִי בְנֵי בָלַע אֶרֶד וַנְעָמֹן מִשְׁפַּחַת הָאֶרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנְעָמִי.

באותו אופן נמסר מניין כל השבטים, כך שתפקיד מרכזי יועד במפקד זה לחלוקה למשפחות, שאינה קיימת כלל במפקד הראשון.

2. הוצאת הלויים מן המפקד

בשני המפקדים הוצאו הלויים מהמניין הכללי, ונמנו במניין נפרד. אלא שהסיבה המפורשת בתורה להוצאת הלויים מהמפקד הכללי שונה בין שני המפקדים, והיא כנראה נגזרת מן ההבדל בדרך המפקד ובתכליתו.

במפקד הראשון נאמר שהלויים ניתנו לעבודת המשכן - כלומר, הם שייכים לצבאות עבודת ה', כאמור: "כל הבא לצבוא צבא לעבוד עבודה באהל מועד" - ומשום כך אין למנות אותם בכלל צבא הלוחמים.

במפקד השני נאמר שהלויים לא נמנו בכלל העם משום שאין הם נוחלים נחלה. משמע: המפקד מטרתו קביעת הנחלות של בני ישראל.

3. יישום המפקד

פרק מיוחד מקדישה התורה לאחר המפקד הראשון כדי לתאר כיצד סודרו המחנות לדגליהם כשהם מוכנים לתנועה (פרק ב), ובפרק נוסף (פרק י) מתוארים סדרי תנועת המחנה והיציאה למלחמה: מי ראשון ומי אחרון, כיצד נאספים וכיצד נוסעים. עולה מכאן שתכלית המפקד הייתה ארגון מושלם של המחנה לתנועה ולמלחמה.

לעומת זאת, במפקד השני (בשנה הארבעים) אין שום התייחסות לסידור המחנה. התורה אינה עוסקת כלל בדגלים ובתנועה, ואפילו אינה כותבת שהארגון היה זהה לזה של יציאת מצרים.

ראוי להדגיש שמה נצטווה על מניין זה לאחר המלחמות נגד סיחון ועוג, וממילא ברור שהמפקד לא נועד לצורך ההכנה למלחמות אלה.

לעומת זאת, לאחר תום המפקד, מביאה פרשתנו את הציווי לחלק את הארץ לפי תוצאות המפקד: "לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט את נחלתו". ולכן, נראה שתכלית המפקד היא הכנת בסיס הנתונים לחלוקת הארץ.

ומסביר הרב תמיר גרנות שההבדל בין מהותם של שני המפקדים יכול לבאר גם את ההבדל ביחידות המניין (שבמפקד הראשון נמנו אנשים בלבד, ואילו במפקד השני יחידת המנייה העיקרית היא המשפחות).

המפקד במדבר סיני בשנה השנייה (במדבר א-ב)	המפקד מואב בשנה הארבעים (במדבר כו)	בערבות
<p>שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלְתָם: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יָצָא מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יָצָא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה פֶּאֶשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצֵאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְרֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו הוּא:</p>	<p>שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלְתָם: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יָצָא מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יָצָא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה פֶּאֶשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצֵאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְרֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו הוּא:</p>	<p>שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלְתָם: מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יָצָא מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה פֶּאֶשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצֵאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְרֹאשׁ לְבֵית אֲבוֹתָיו הוּא:</p>
<p>אֵךְ אֶת מִטָּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֵתֶּה הַפְּקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁפַּן הָעֵדֹת וְעַל כָּל כְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשָּׂאוּ אֶת הַמִּשְׁפָּן וְאֵת כָּל כְּלִי וְהֵם יִשְׁרְתֵהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁפָּן יַחֲנוּ:</p>	<p>אֵךְ אֶת מִטָּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֵתֶּה הַפְּקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁפַּן הָעֵדֹת וְעַל כָּל כְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשָּׂאוּ אֶת הַמִּשְׁפָּן וְאֵת כָּל כְּלִי וְהֵם יִשְׁרְתֵהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁפָּן יַחֲנוּ:</p>	<p>אֵךְ אֶת מִטָּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֵתֶּה הַפְּקֹד אֶת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁפַּן הָעֵדֹת וְעַל כָּל כְּלִי וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשָּׂאוּ אֶת הַמִּשְׁפָּן וְאֵת כָּל כְּלִי וְהֵם יִשְׁרְתֵהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁפָּן יַחֲנוּ:</p>
<p>אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֹד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחֲנוּ:</p>	<p>אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֹד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחֲנוּ:</p>	<p>אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבוֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגֹד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחֲנוּ:</p>
<p>תַּחֲלַק בְּנַחֲלָה לְמִסְפַּר שְׁמוֹת לְרַב תְּרַבָּה וּלְמַעַט תִּמְעֵיט אֶת נַחֲלָתוֹ...</p>	<p>תַּחֲלַק בְּנַחֲלָה לְמִסְפַּר שְׁמוֹת לְרַב תְּרַבָּה וּלְמַעַט תִּמְעֵיט אֶת נַחֲלָתוֹ...</p>	<p>תַּחֲלַק בְּנַחֲלָה לְמִסְפַּר שְׁמוֹת לְרַב תְּרַבָּה וּלְמַעַט תִּמְעֵיט אֶת נַחֲלָתוֹ...</p>

מתוך ההשוואה לעיל עולות הנקודות הבאות:

1. דרך המפקד

בשני המפקדים נצטוו ישראל למנות את יוצאי הצבא מבין עשרים שנה ומעלה, ובכך שניהם זהים. אולם קיים הבדל בין אופיים של המניינים. במפקד הראשון בולט האופי ה'צבאי', ואף בהוראות למפקד נאמר במפורש: "תפקדו אותם לצבאותם". לעומת זאת, במפקד השני הביטוי "יוצא צבא" משמש רק כהגדרה לגיל הפקודים, אך המפקד אינו בעל אופי צבאי.

זה מתבטא גם בכך שבעוד שלאורך המפקד הראשון שבשנה השנייה, בפירוט מספרי הנמנים לכל שבט, מדגישה התורה שוב ושוב "כל יוצא צבא". בפירוט מנייני השבטים במפקד של שנת הארבעים, מונח זה חסר.

הבדל נוסף שיש לשים לב אליו הוא זה: בשנה השנייה, הציווי הוא למנות "במספר שמות כל זכר לגלגלותם", ואילו בשנה

בסיפור מותה של מרים ונמשך עד סוף הספר. ואם כך גם מיקומו של המפקד בשני החלקים אינו דומה, וגם עובדה זו אומרת דרשני. אם החלק הראשון נפתח במפקד המבשר תחילתה של דרך, הרי שכך בדיוק צריך היה להיות בחלק השני, והרי המפקד השני ממוקם עמוק בתוך מאורעות שנת הארבעים, לאחר כל המלחמות וסמוך לתחילת ההתנחלות.

על תכלית כתיבת המפקד הראשון ומבנה ספר במדבר

אלא מסביר הרב תמיר גרנות שהבדל הזה במיקום המפקד נעוץ בהבדל העיקרי שבין שני חלקי ספר במדבר. החלק הראשון של ספר במדבר הוא סיפור של תקווה גדולה שהוחמצה עקב חטא המרגלים. המשמעות העיקרית של החלק הראשון של הספר אינה במה שאירע, אלא במה שלצערנו לא אירע. מנקודת ראות זו, הסקירה הארוכה של מפקד בני ישראל והתיאור המפורט והציווי של הדגלים מעצימים את האופי הטראגי של מה שאירע לבסוף. בכל פסוק ובכל מספר שנזכר אנו שומעים עוד מאמץ של התארגנות, עוד אבן בניין של המחנה הצבאי, וכאשר אנו באים אל הפסוקים הקשים של עונש המרגלים - אנו נזכרים בכל המספרים הללו כאדם שנשרף ביתו והוא הולך ומונה את כל יצירות ידיו, פריטי רכושו וחפציו היקרים ללבו.

כאשר אנו מבקשים את הסיבות לכשלון הניסיון הראשון להוביל את בני ישראל לארץ, אין אנו יכולים לחפש אותן רק בחטא עצמו - חטא המרגלים. החטא הוא סימפטום, והשורשים נמצאים אי שם בתהליך שהביא את העם עד לנפילה שבחטא. בין השורשים הללו, נמצא גם המפקד. כיצד ניתן לומר על המפקד שנעשה בציווי ה' שהוא שורש לכישלונו? זאת ננסה להבין להלן.

החטא שבמפקד ומפקד דוד

נניח רגע את השאלה העיקרית של השיעור - שאלת היחס בין שני המפקדים בחומש במדבר, ונדון בשאלה אחרת שקולמוסים רבים נשתפכו עליה, הלא היא שאלת חטאו של דוד במפקד בני ישראל. סיפור המפקד של דוד מופיע פעמיים, בספר שמואל ב' (פרק כ"ד)

א וַיִּסַּף אֶף-ה' לְחַרֹּת בַּיִשְׂרָאֵל וַיִּסַּת אֶת-דָּוִד בְּהֵם לְאִמֹר לֵךְ מִנָּה אֶת-יִשְׂרָאֵל וְאֶת-יְהוּדָה. ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל-יֹאבֵב שָׂר-הַחֵיַל אֲשֶׁר-אִתּוֹ שׁוֹט-נָא בְּכָל-שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד-בְּאֵר שֶׁבַע וּפְקֹדוֹ אֶת-הָעָם וַיִּדְעֵתִי אֶת מִסְפַּר הָעָם. ג וַיֹּאמֶר יֹאבֵב אֶל-הַמֶּלֶךְ וַיֹּסֵף ה' אֶל-קִינֹה אֶל-הָעָם כֹּהֵם וְכֵהֵם מֵאֵה פְעָמִים וַעֲיִנִי אֲדַנִּי-הַמֶּלֶךְ רֹאוֹת וְאֲדַנִּי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפַץ בְּדַבֵּר הַזֶּה. ד וַיִּחַזַּק דָּבָר-הַמֶּלֶךְ אֶל-יֹאבֵב וְעַל שָׂרֵי הַחֵיַל וַיֵּצֵא יֹאבֵב וְשָׂרֵי הַחֵיַל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת-הָעָם וַיִּשְׂרָאֵל.

וַיִּשְׁטוּ בְּכָל-הָאָרֶץ וַיָּבֵאוּ מִקְצֵה תְשַׁעָה חֲדָשִׁים וְעֶשְׂרִים יוֹם וַיִּשְׁלֶם. ט וַיִּתֵּן יֹאבֵב אֶת-מִסְפַּר מִפְּקֹד-הָעָם אֶל-הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלְפֵי אִישׁ-חֵיַל שְׁלֹף חֶרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ-מֵאוֹת אֶלְפֵי אִישׁ. י וַיֵּן לֵב-דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי-כֵן סָפַר אֶת-הָעָם וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-ה' חֲטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְעַתָּה הַעֲבֵר-נָא אֶת-עֵינֶיךָ עָבְדְּךָ כִּי נִסְפַלְתִּי מְאֹד. יא וַיִּקֶם דָּוִד בְּבֹקֶר וַדְּבַר-ה' הָיָה אֵל-גֹּד הַנְּבִיא חִזָּה דָּוִד לְאִמֹר. יב הֲלוֹךְ

המפקד הראשון יועד לצרכים צבאיים. צבא ישראל חולק לארבעה דגלים, וכל דגל מנה שלושה שבטים. ההתייחסות לחלוקה השבטית, שלכאורה אינה רלוונטית לתנועה הצבאית, נבעה משתי סיבות: ראשית, הצבא הוא צבא שנע ביחד עם האזרחים, הנעים לפי שבטיהם; ושנית, האחדות בעם עדיין לא הייתה מושלמת, כמבואר בספרי יהושע, שופטים ושמואל, ועד ימי שאול ודוד השבטים קיימו צבאות עצמאיים. משתי סיבות אלו, השמירה על היחידה השבטית הייתה בגדר כורח בל-יגונה; אולם ברור שהחלוקה למשפחות הייתה חסרת חשיבות לחלוטין למטרות הצבא, ולכן היא אינה מופיעה כלל במפקד הראשון.

המפקד השני יועד, כאמור, בעיקר לקביעת הנחלות. במסגרת ההתיישבות, יש חשיבות רבה לחלוקה למשפחות, שהרי הנחלות השבטיות התחלקו למשפחות.

הרמב"ן התלבט האם ההוראה לחלק את הנחלות לפי הגודל מכוונת ליחידת השבט או ליחידת המשפחה - כלומר, האם כל שבט קיבל נחלה שווה וחילק את נחלתו למשפחות לפי גודלו, או שמא כל שבט קיבל נחלה בהתאם לגודלו, וחילק את נחלתו בין המשפחות באופן שווה - אולם בין כך ובין כך, ברור שליחידה המשפחתית שמור תפקיד חשוב בקביעת הנחלות.

לסיכום, התמונה המתקבלת מהשוואת שני המפקדים יכולה להבהיר לנו היטב את כפילות המפקדים. לכל מפקד מטרה שונה, ולכן כל מפקד נעשה גם באופן שונה. **המפקד הראשון נעשה לצרכי ארגון צבאי, ואילו המפקד השני נעשה לצרכי התיישבות.**

אבל אם כך עולה השאלה: מדוע לא נעשו שני המפקדים באותו אופן ולשם אותה מטרה - למטרה הצבאית, לצורכי התיישבות או לשתי התכליות יחד?

לכאורה, ניתן לישוב שאלה זאת בפשטות ולאמר שבעת המפקד הראשון עמד העם לפני מסע ארוך במדבר, ואילו בעת המפקד השני העם נמצא בערבות מואב סמוך לירדן. לכן, בעת המפקד הראשון לא היה טעם לעסוק בשאלות החלוקה, והעם נמנה רק לצבא, ואילו בעת המפקד השני אין כבר צורך בהכנות למלחמה (זאת של עבר הירדן השתיימה וזאת של ארץ ישראל טרם התחילה), אבל צריך להכין את היסודות לחלוקת הארץ לנחלות.

אבל ברור שתשובה זו אינה נכונה, שהרי בעת המפקד הראשון עדיין לא היה ידוע שהמסע יימשך שנים ארוכות, ולמעשה לא היה הוא צריך להימשך אלא שבועות ספורים, ואולי פחות. ועוד: כבר אמרנו שניתן היה לפקוד את ישראל גם בתחילת השנה הארבעים, לפני שיצאו להילחם בעמי עבר הירדן, ואזי הייתה יכולה להיות למפקד משמעות צבאית חשובה. מדוע, אפוא, מבחינה התורה בצורה בולטת כל-כך בין שני המפקדים, אופן ביצועם ומטרותיהם?

שאלה נוספת נוגעת למיקום של כל אחד מהמפקדים. כידוע, ספר במדבר מתחלק לשני חלקים מרכזיים: הראשון - מתרחש כולו בשנה השנייה, מרכזו במבשר של חטא המרגלים והוא נמשך עד אחרי פרשת קרח; והשני - מתחיל כנראה

מודל המלוכה השני, זה של דוד, בז לדמותו החיצונית-ארצית של המלך: "אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאיסתיהו"; "האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב". דוד מופיע לראשונה כ'מנגן', ולא כגיבור חיל. עלייתו המטאורית כגיבור מביאה לאבסורד את הניגוד שבין הגבורה הפנימית, הנשענת על ביטחון עמוק בה', לבין הגבורה החיצונית, המיוצגת באופן גרוטסקי בדמות גוליית המצופה שריון כבד. הנער שהשריון כבד עליו אינו מנצח מפני שהוא מאומן במשחקי רוגטקה, אלא מפני שהוא יודע מה מקורה של גבורה אמיתית: "ואני בא אליך בשם ה' אלוקי מערכות ישראל אשר חרפתי".

אין ספק שנתוני הפתיחה של דוד מלכנו הם נכונים, וכי זהו המודל המתאים למלך ישראל.. אלא שהשאלה המעיקה, והיא העומדת במרכז ספר שמואל ב', היא האם כל מלכות - ואפילו מלכות שדוד עומד בראשה - נידונה לכישלון ברגע שתצליח? האם העובדה שדוד גבר על כל אויביו והגיע אל המנוחה והנחלה אינה מתכון לכך שהשררה תעלה לו לראש?! לשון אחר: האם המלכות היא 'מנגנון חיסול עצמי' שבכל אופן אינו יכול להצליח - או מפני שהמלך איננו מוכשר, ואם כך פשיטא שאינו יכול להצליח, או שהוא מוכשר ומצליח אבל אז הצלחתו הופכת מייד סיבה לחטא ולכישלון. הדיון בשאלה מטרידה זו נמצא במרכז הספר, בפרקי דוד ובת שבע ובנגרר מהם.

דומה שפרקי הספר האחרונים, ובמיוחד פרקים כ"ב-כ"ד, מציעים עוד מבט על בעיה זו. פרק כ"ב - הלא הוא שירת דוד ביום הציל ה' אותו מכל אויביו. תוכנו שבח והודאה לה', והכרת הטוב על הישועה שעשה ה' לדוד במלחמותיו. פרק כ"ג הוא מעין סיכום על גיבורי דוד שפעלו איתו במשך חייו, והוא מביא אפיזודות גבורה שונות של אנשים בודדים. פרק כ"ד הוא סיפור המפקד, והוא החותם את הספר. אין זיקה כרונולוגית או סיבתית בין שלושת הפרקים הללו, וצריך לחפש את הזיקה ביניהם במישור אחר.

נביט שוב בפרק כ"ד. מדוע מנה דוד את העם? אין ספק שכוונתו לא הייתה לבדיקה סטטיסטית בלבד. המפקד הוא מפקד צבאי, ומסתבר שדוד מעוניין להעריך את עוצמתו של צבאו הענק, זה שהביס את כל אויביו: "ותהי ישראל שמונה מאות אלף איש **שולף חרב**...". ואמנם, המונים הם יואב שר הצבא ועמו שרי החיל. כנגדו טוען יואב: "יוסף ה' עליהם כהם אלף פעמים ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה?". ובאמת, מדוע חפץ דוד במניין זה? התשובה אינה נמצאת בשום סיבה חיצונית, אלא במלכות עצמה. זו בדיוק משמעותו של החטא המהווה אקורד סיום צורם לסימפוניית המלכות: אפילו דוד המלך, שראשית דרכו כרועה צאן עם קלע הבוטח בה', נגרר מתוך הצלחתו להתלהבות עצמית כוחנית ולהתפארות בעוצמת צבאו. הוא פשוט מתנהג כמלך.

כעונש, מציע לו הקב"ה לבחור בין שלושה עונשים. זהו מקרה יחידי במקרא בו הקב"ה מנהל 'מכרז' עונשים, ואינו מעניש כדרכו מידה כנגד מידה - בדין. הסיבה לכך קשורה כמובן למהות החטא, ולאופי הדיקטי של העונש: המגפה הנוראה בה בחר דויד לבסוף ובה מתו כ-70,000 איש, שאי אפשר להבין אותה רק במונחים של שכר ועונש, באה ללמד עד כמה

נדברת אל-דוד כה אמר ה' שלש אנכי נוטל עליך בחר-לך אחת-מהם ואעשה-לך. יג ויבא-גד אל-דוד ויגד-לו ויאמר לו התבוא לך שבע שנים רעב בארצך אם-שלשה חדשים יסך לפני-צריך והוא רדפך ואם-היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה-אשיב שליחי דבר. יד ויאמר דוד אל-גד צר-לי מאד נפלה-נא ביד-ה' כי-רבים רחמו וביד-אדם אל-אפלה . טו ויתן יה' דבר בישראל מהבקר ועד-עת מועד וימת מן-העם מדין ועד-באר שבע שבעים אלף איש. טז וישלח ידו המלאך ורושלים לשחתה וינחם ה' אל-הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך ה' היה עם-ג'ון האורנה הקבסי. יז ויאמר דוד אל-ה' בראתו את-המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי .

התיאור של החטא מופיע גם בספר דברי הימים א' (פרק כ'), בשתי התיאורים ברור שדוד נדחף למנות את העם מסיבה לא-ברורה למרות התנגדותו המפורשת של יואב שר צבאו, אך אחר כך נקפו לבו והוא הכיר בחטאו. בשני התיאורים, שראוי ליחד להבדלים שביניהם שיעור בפני עצמו, אין אזכור לחטא מיוחד של דוד, מלבד עצם המפקד, שיואב רואה בו חטא עוד לפני ביצועו.

רש"י על התורה הצביע על הקשר בין הפסוק המפורש בפרשת כי-תשא - "ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם" - לבין הנגף שאירע בעם כתוצאה מהמפקד. ואומר רש"י (שמות ל י"ב):

"ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם - שהמנין שולט בו עין הרע ודבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד"

לדברי רש"י ניתן למצוא בפסוק זה הסבר לחטאו של דוד: כיוון שלא מנה עם כופר נפש, כלומר: מחצית השקל, נגף ה' אותם. אלא שמלבד הקושי לקבל רעיון זה, כאילו מפקד שהוא כשלעצמו לגיטימי יכול לגרום לעונש קשה כל כך אם הוא נעשה בהליך לא-נכון, קשה גם לפרש כך את חטאו של דוד, כיוון שלא נאמר על כך דבר בסיפור. לכאורה, לפי פירוש זה, די היה שיואב יציע למנות את ישראל במחציות השקל כדי לפתור את המחלוקת בינו ובין דוד ולפטור את העם מעונש, ומדוע לא עשה כך? נראה שהחטא נעוץ במפקד עצמו, בכל אופן שדוד היה בוחר לעשותו, ודברי רש"י צ"ע.

ומסביר הרב תמיר גרנות שיש להציע הסבר לחטאו של דוד מתוך התבוננות באתוס הגבורה והכוח של ספר שמואל. כזכור, עיקרו של ספר שמואל בבקשה של העם למנות להם מלך, ובהתנגדותו של שמואל בטענה שיש בכך מרד בנביא ובה'. ה' מסכים לבקשתם, ובכך נפתח הדיון במלוכה הראויה. ספר שמואל מציע שני מודלים של מלוכה: זה של שאול, וזה של דוד.

שאול הוא מלך הגבוה משכמו ומעלה מכל העם, כריזמטי וקרוב אל העם ואל רצונו, שחולשתו בפנימיותו - בהיעדר המשמעת לנביא, והנאמנות למטרה ולדבר ה'. כך בכשלונו בעניין הקרבן, כשנחפו להקריב את הזבח ולא המתין לשמואל מפני שראה את בריחת העם, וכך גם בעמלק: "כי יראתי את העם ואשמע בקולם" (שמואל א טו).

המפקד הראשון, זה שבראשית הספר, נועד לארגון הצבאי של המחנה. כל ההתארגנות של ישראל במדבר לקראת המסע עמדה על הבסיס הזה: מחנה ענק, עם סדר מופתי, המשרה ביטחון על העם. אלא שכאמור, זרעי הכישלון טמונים בקונספציה הזו. זהו ביטחון מדומה. מול כל כוח ניתן להעמיד כוח יותר גדול, וכל כלי נשק יכול להיות מנוצח על ידי כלי נשק משוכללים יותר. ודאי, לא בא הקב"ה אלא להיטיב עם ישראל ולאמצם לקראת הבאות; אבל הדברים נקלטו אצל העם בתוך סכימה אמונית - בטחונית קלוקלת. כשנפגשה הסכימה הנפשית של עם ישראל עם המידע על עמי כנען ועוצמת צבאם וביצוריהם, היא קרסה מייד. דברי המרגלים ממוטטים את הבטחון ה'רע' הזה, מפני שכל בטחון שיסודו באשליה של עוצמה אנושית סופו לקרוס אל תוך עצמו.

המסע השני, של שנת הארבעים, נפתח ללא מפקד. העם מצח את אויביו למרות שאין התארגנות מוקדמת. איש אינו יושב בחיבוק ידיים, אבל לכולם ברור שהניצחון הוא תוצאה של תשועת ה'. המפקד נעשה רק לבסוף, אחרי הנצחונות, ואז כבר ברור שייעודו ותכליתו אינם צבאיים.

זאת ועוד, המפקד אינו נעשה כמפקד צבאי, אלא כמפקד לצורך התנחלות. גם אם הנמנים הם יוצאי צבא בישראל, ובאופן עקיף מושג גם מידע רלוונטי לארגון המחנה הצבאי, הרי שמידע זה הוא ערך מוסף של המפקד, ולא המטרה העיקרית שלו. תכליתו של המפקד כאן היא חברתית-מוסרית: לחלק חלוקה צודקת את אדמת הארץ. המטרה העיקרית היא קביעת מבני השבטים על משפחותיהם, והערכה יחסית של גודלו של כל שבט כדי לקבוע את נחלתו. ההבדל שבין שני המפקדים של ספר במדבר, ובין לבין זה של דוד, אינו בהליך שבוצע לשם עשייתם, אלא במעמדו של המפקד בעיני העם ובעיני המלך ובתכלית שיועדה לו.

ואומר הרב תמיר גרנות, התורה האריכה לספר על המפקד הצבאי הראשון כדי ללמדנו על הקלקול שיכול לצמוח מתשתית בעייתית כזו, של התארגנות לאומית שראשיתה בהערכת העוצמה הצבאית ובארגונה. יש, כאמור, זיקה בין חטא המרגלים ותוצאותיו לבין הקונספציה היסודית שעמה יצא העם למסע. תיקונו של המסע הראשון - במסע השני; תיקונו של המפקד הראשון נעשה על ידי המפקד השני.

נספח: עוד מבט על סיפור המגפה

סופה של המגפה בימי דוד היה בהקרבת קרבן בגורן ארוונה היבוסית ובעצירת המגפה ע"י ה'. לפי המתואר בדברי הימים, ראה דוד בהתגלות ה' באש על המזבח שהקים אות עברו ועבור ישראל על מקום השכינה:

"וַיֹּאמֶר דָּוִד - זֶה הוּא בַּיִת ה' הָאֵל-לוֹהִים זֶה מִזְבֵּחַ לְעֹלֶה לְיִשְׂרָאֵל"

ומאז, כפי שמפורט בהמשך המקרא, החל דוד להתכונן להקמת בית ה' במקום גורן ארוונה היבוסית, הלא הוא הר הבית.

ארעית ומקרית היא העוצמה האנושית. בתוך כמה ימים הופך המפקד העצום ללא-רלוונטי, ואפילו למגוחך. די בפרץ מגפה אחד כדי להשבית את שמחת העוצמה הצבאית.

נדמה לי, ששלושת הפרקים האחרונים של הספר כאילו מסכמים את האפשרויות השונות להתבונן בהצלחה הפנטסטית של דוד, ובעצם של כל מלכות. השירה מבטאת עמדה המשליכה את כל ההצלחה כלפי מעלה ואינה טופחת לעצמה על השכם כלל. כל הישועה - מאת ה' היא. זוהי גם העמדה האופיינית של ספר תהילים. העמדה הזו היא המצדיקה את מלכותו של דוד למרות הכל, ומשאירה את הציפייה לבואו של מלך בן דוד בעתיד. רק למלכות שזה שורשה, יש מקום לגיטימי אצלנו.

המפקד מהווה ניגוד כואב לעמדה זו, ומהווה בלי ספק כישלון של דוד, המפתיע גם את יואב. הוא אינו נובע מאישיותו של דוד, שהרי - כאמור - אם יש מקום לאיזושהי מלכות עלי אדמות, הרי זו מלכותו של דוד. שורש הכישלון נעוץ ב'מלכותיות' עצמה, המשתלטת על דוד.

דומני שפרק כ"ג, העוסק בגיבורי דוד, מצטרף לעמדה הראשונה, של הביטחון בה'. נצחונותיו של דוד מופיעים שם כרצף הצלחות ספורדיות של דוד וקבוצת גיבורי לבב שה' סייע בידם, וברור שלא ארגון וכמות עמדו להם במלחמותיהם אלא רק תושייתם ונאמנותם למלכם. כמו בתחומים אחרים, גם בהקשר הצבאי הביטחון בה' אין משמעותו ישיבה בחיבוק ידיים, פסיביות או אדישות, ואף אין משמעותו תפילה לבד. בעל הביטחון מתמודד עם הבעיה כאשר היא מופיעה, אבל הוא אינו עוסק בתכנון ארוך טווח. הוא מתעלם מהריאליה, הוא בז לחישובים כמותיים, להיסטריית הנצחונות ולשיקולים הדומים לאלו. לכן המעבר מפרק כ"ב - פרק השירה, דרך פרק כ"ג - פרק הגבורה האישית המזדמנת, אל פרק כ"ד - שבו דוד מנסה לרגע להעריך ולארגן את צבאו הענק, הוא מעבר מעמדה דתית של ביטחון לתפישה של ביטחון אנושי.

ומסביר הרב תמיר גרנות שיש להבין את הציווי על נתינת מחצית השקל, כאיסור על עריכת מפקד לתכלית צבאית או לכל תכלית שאינה מוגדרת. אם צריך לממן את אדני המשכן, את בדק הבית או את קרבנות הציבור - אפשר למנות את העם באמצעות מחציות שקלים; אבל לערוך מפקד לשם מפקד - אסור.

המפקד השני כתיקון למפקד הראשון

על המפקד השני נאמר שנעשה בסמוך למגפה: "ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל... שאו את ראש...". גם כאן, כמו בפרשת כי-תשא ובסוף ספר שמואל, קיימת סמיכות עניינים בין מניין למגפה, אלא שאצל דוד המגפה היא תוצאה של המפקד ואילו כאן המגפה קודמת למפקד. נראה שיש כאן מעין 'הקדמת אזהרה למכה': כדי שהמפקד לא יהפוך למפגן עוצמה ויביא לביטחון עצמי מופרז, הסמיכה לו התורה מגפה. לומר לך: זכרו, העוצמה והמספר הם ארעיים, גם הם אינם נובעים אלא מברכת ה', ואין ההצלחה תלויה בהם.

אבל המסר העיקרי של פרשייה זו טמון בשתי הנקודות שהועלו למעלה: מיקומו של המפקד ותכליתו.

הדברים תמוהים עד מאוד : מדוע נתגלה מקום המקדש לדוד ולעם ישראל רק באופן כאילו מקרי? מדוע דרך אגב, ובמיוחד - מדוע אגב חטא שחטא דוד ועונש שנענש העם?

דומני שהתשובה טמונה בדברים שנאמרו למעלה. בית המקדש הוא מקום כפרת עוונות ישראל. לכן, יש עוצמה רבה בהתגלות ה' דווקא מתוך מעשה של בקשת רחמים וכפרה על כלל ישראל. אך יותר מכך: נוכחות ה' בבית מקדשו, שמקומו - כפי שמגלה דוד - הוא קצת מעל בית המלך (מבחינה טופוגרפית), מבטאת את הביטחון הגבוה, הביטחון בה', מלך כל הארץ, שהוא מעל הביטחון באדם, אפילו הוא מלך מצליח.. כפי שאומר שלמה המלך בתפילתו בעת חנוכת הבית, כשיש מקדש בארץ, מתפללים דרכו אל ה' בעת מלחמה. סיפור המניין, המגיפה וגילוי מקום השראת השכינה הוא סיפור ביטולה של מלכות אדם מפני מלכות שמיים.